

Knižní kultura I

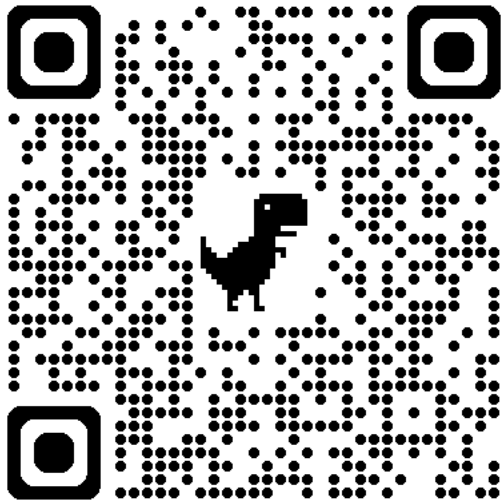
1. Kniha jako médium komunikace a jako artefakt

Jindřich Marek

Podpora v Moodlu

<https://dl1.cuni.cz/course/view.php?id=7474>

rozpis přednášek, další materiály, vzorový test, základní literatura

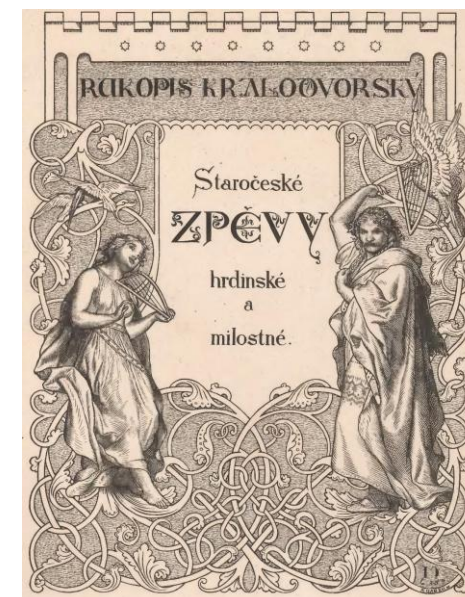
Cíle hodiny

Po dnešku budete umět:

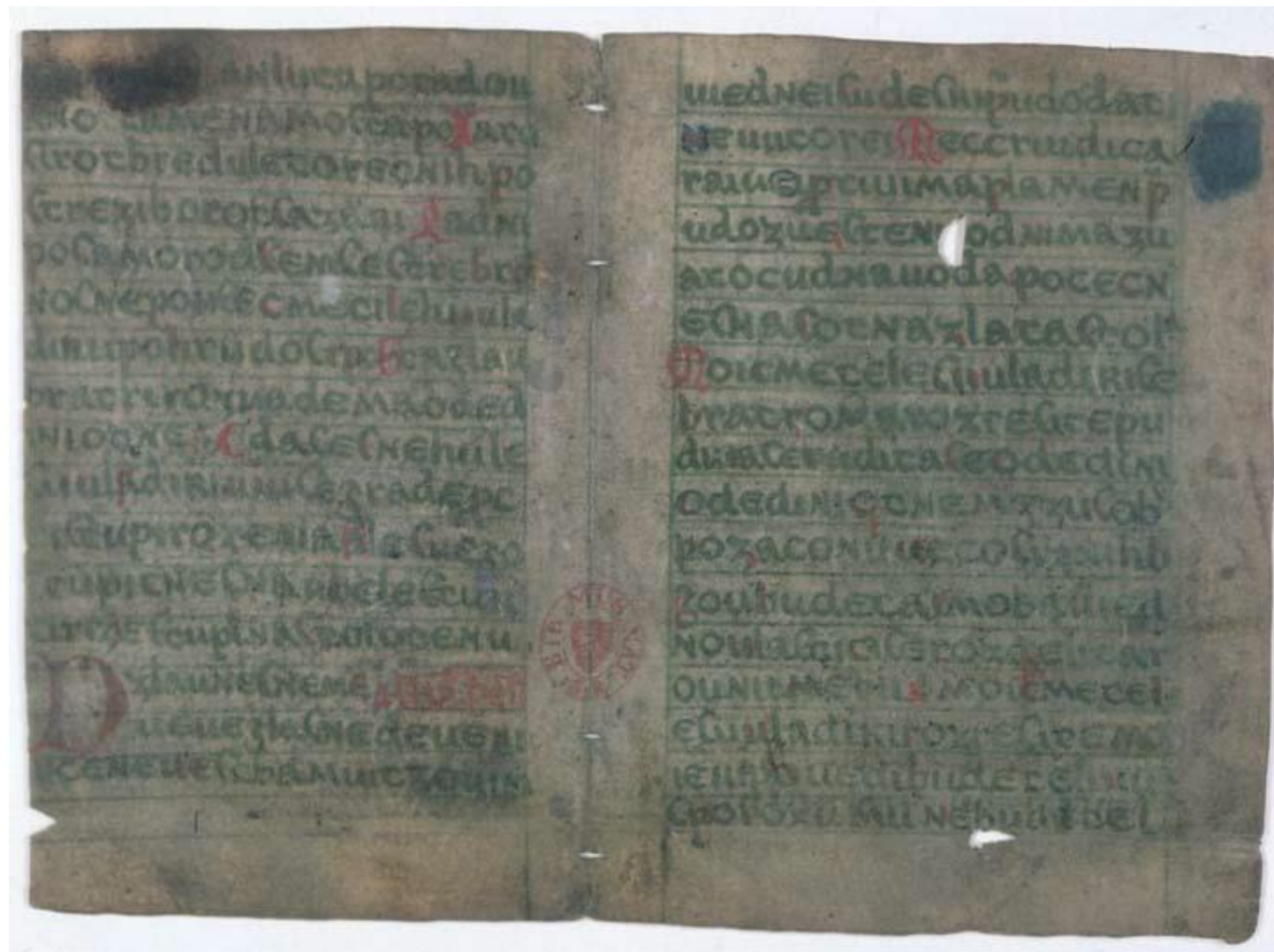
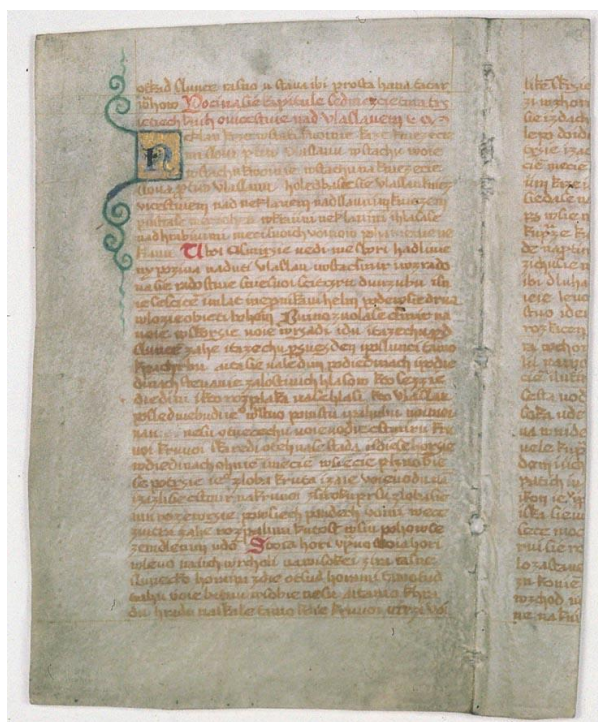
- definovat rukopisnou knihu z hlediska média i artefaktu;
- popsat hlavní funkce knihy ve středověké společnosti;
- pracovat s digitální kopií rukopisu v Manuscriptoriu.

Spor o Rukopisy

- Rukopisy královédvorský a zelenohorský (RKZ), digitální kopie: [RK](#), [RZ](#)
 - důkaz starobylosti a kulturní vyspělosti českého národa
 - RK údajně objeven 1817 Václavem Hankou >>, RZ 1818 zaslán anonymně
 - snaha vyrovnat se okolním národům

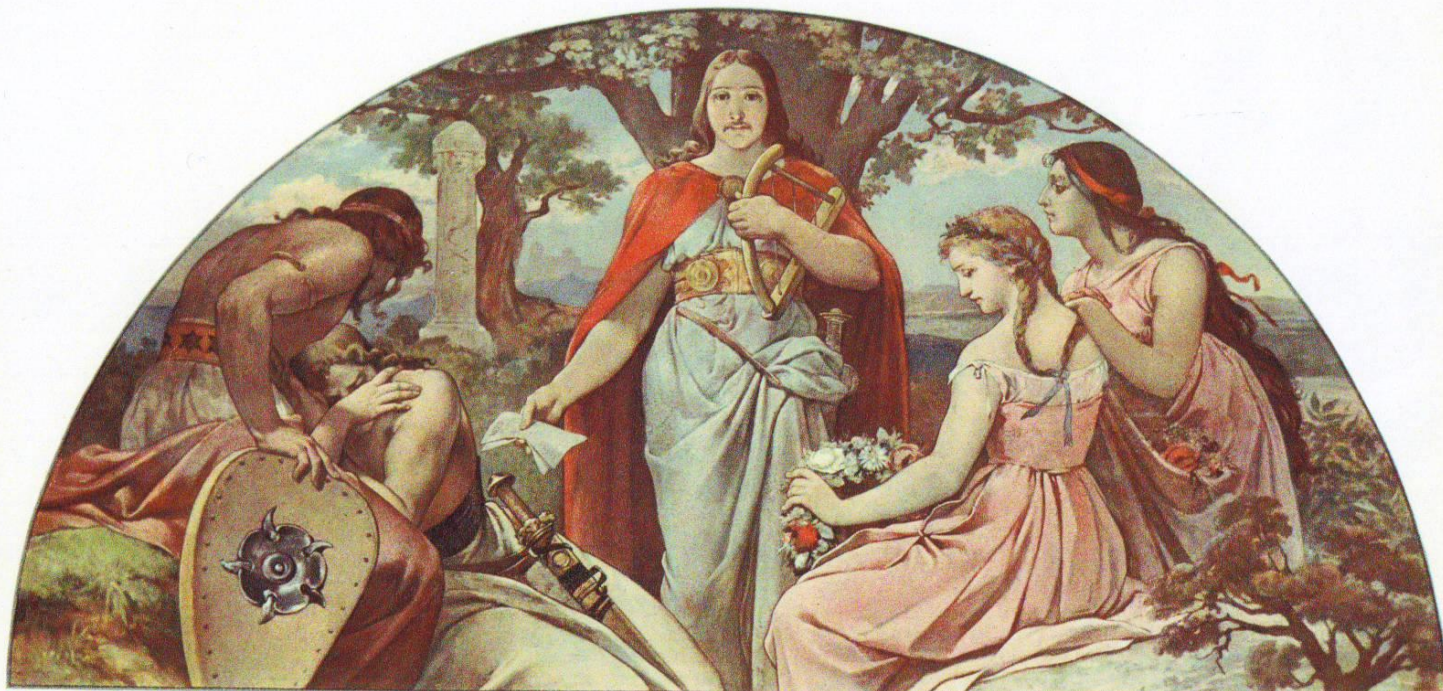
RKZ

Význam rukopisné knihy v 19. století

- nacionalismus, formování novodobých národů
 - zkoumání památek národní minulosti, velké ediční podniky
- zájem hlavně o texty

Národní divadlo

LIBUŠE

1881–2018

Smetanovské heroiny na snímcích
z Archivu Národního divadla

opera

1918
100
2018

SPISY
TGM

19

Z BOJŮ O RUKOPISY 1886–1888

T. G. MASARYK
Z BOJŮ
O RUKOPISY
1886–1888

[POSLEDNÍ TEČKA
ZA RUKOPISY]

[Miloš Urban]

[Argo]

OPRAŠKI SČESKÍ HISTORJE

JAK HAKNA Z LINDOU RUKOPIZOVALI (Y)

Co je středověký rukopis?

Search media

[Switch to Special:Search](#) [Help](#)

medieval manuscript

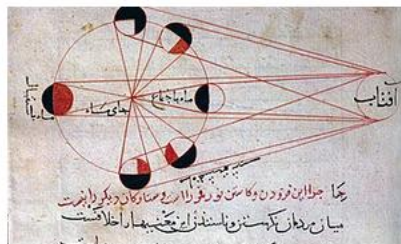

Search

[Images](#) [Audio](#) [Video](#) [Other Media](#) [Categories and Pages](#)

[License](#) [File Type](#) [Image size](#) [Community Assessments](#) [Sort by: Relevance](#)

48,620 results

Appearance [hide](#)

Text

- ☐ Small
☐ Standard
☐ Large

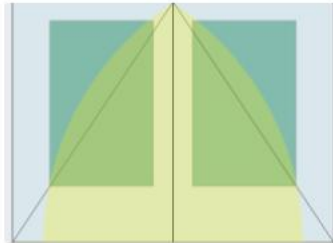
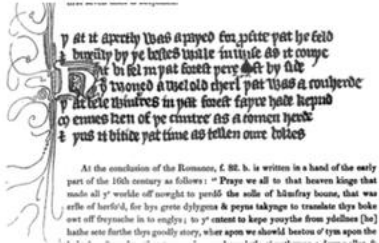
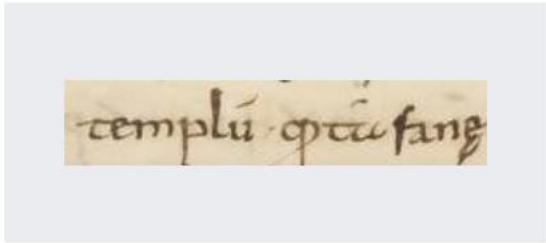
This page always uses small font size

Width

- ☒ Standard
☐ Wide

Color (beta)

- ☐ Automatic
☒ Light
☐ Dark

Appearance hide

Text

- ☐ Small
- ☒ Standard
- ☐ Large

This page always uses small font size

Width

- ☒ Standard
- ☐ Wide

Color (beta)

- ☐ Automatic
- ☒ Light
- ☐ Dark

Co je středověký rukopis?

- kniha psaná rukou ve středověku
- „literární“ rukopis (ne rukopis úřední povahy)
- produkt středověké (příp. raněnovověké) knižní kultury
- produkt určitého kulturního prostředí
- specifická jednota vnějších (fyzických, materiálních) a vnitřních znaků (textu)
- trojrozměrný předmět („archeologie knihy“)
- nosič textu

Kniha jako artefakt: materiální aspekty

- „archeologie knihy“: kniha jako organismus

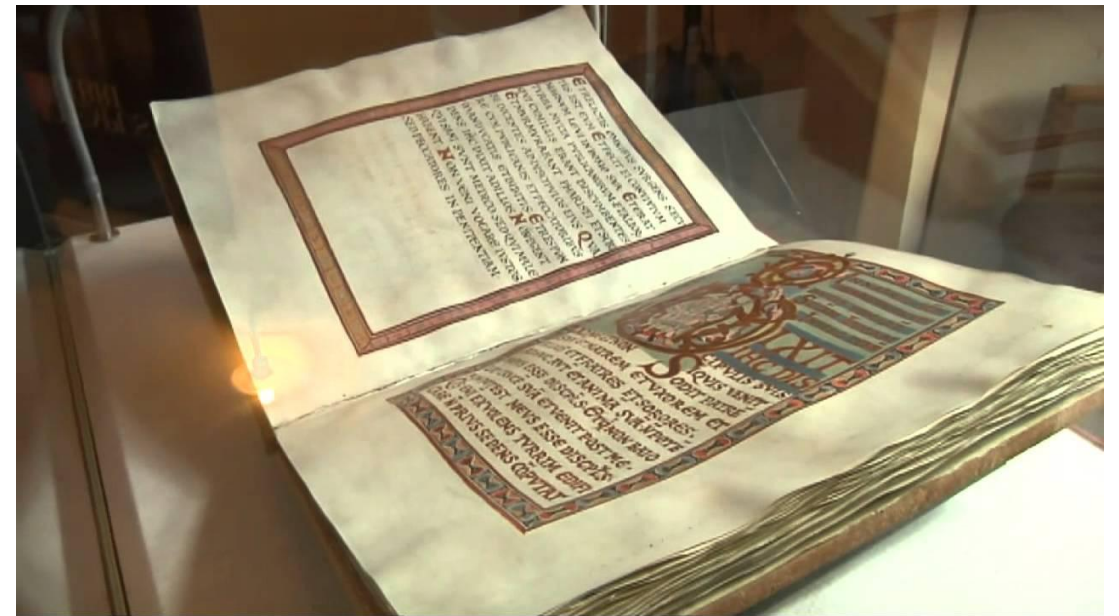
- knižní vazba (*u moderních knih obálka knihy a přebal*)
- psací látka
 - pergamen, papír: filigrány
- formát, paginace
- rozvržení stránky, písmo/typografie
- *frontispis*
- *vydání*
- provenienční (exemplářové) znaky

Známé středověké rukopisy

- Vyšehradský kodex
- Codex gigas

Vyšehradský kodex

- konec 11. století, [digitální kopie](#)
- korunovační evangelistář krále Vratislava I. (*jako kníže II.*)
- vyobrazení sv. Václava >>
v iniciále ve druhé části kodexu

Codex gigas (tzv. Ďáblova bible)

- začátek 13. století, [digitální kopie](#)
- vznik v malém klášteře v Podlažicích (východní Čechy)
- na výšku 90 cm (největší rkp.)
- obsahem „celá knihovna“
- celostranné vyobrazení ďábla, *který jako řvoucí lev obchází svaté město Jeruzalém*

INCIPIT PSALCIO
EYSEBII HIERO
NIMI AD SOFRO
NIUM DISCPVLV
IN LIBRO PSALMORV
Q. DICIT NABLV

INCIPIT PSALCIO

INCIPIT PSALCIO
EYSEBII HIERO
NIMI AD SOFRO
NIUM DISCPVLV
IN LIBRO PSALMORV
Q. DICIT NABLV

INCIPIT PSALCIO
EYSEBII HIERO
NIMI AD SOFRO
NIUM DISCPVLV
IN LIBRO PSALMORV
Q. DICIT NABLV

INCIPIT PSALCIO
EYSEBII HIERO
NIMI AD SOFRO
NIUM DISCPVLV
IN LIBRO PSALMORV
Q. DICIT NABLV

INCIPIT PSALCIO
EYSEBII HIERO
NIMI AD SOFRO
NIUM DISCPVLV
IN LIBRO PSALMORV
Q. DICIT NABLV

INCIPIT PSALCIO
EYSEBII HIERO
NIMI AD SOFRO
NIUM DISCPVLV
IN LIBRO PSALMORV
Q. DICIT NABLV

INCIPIT PSALCIO
EYSEBII HIERO
NIMI AD SOFRO
NIUM DISCPVLV
IN LIBRO PSALMORV
Q. DICIT NABLV

INCIPIT PSALCIO
EYSEBII HIERO
NIMI AD SOFRO
NIUM DISCPVLV
IN LIBRO PSALMORV
Q. DICIT NABLV

INCIPIT PSALCIO
EYSEBII HIERO
NIMI AD SOFRO
NIUM DISCPVLV
IN LIBRO PSALMORV
Q. DICIT NABLV

INCIPIT PSALCIO
EYSEBII HIERO
NIMI AD SOFRO
NIUM DISCPVLV
IN LIBRO PSALMORV
Q. DICIT NABLV

INCIPIT PSALCIO
EYSEBII HIERO
NIMI AD SOFRO
NIUM DISCPVLV
IN LIBRO PSALMORV
Q. DICIT NABLV

INCIPIT PSALCIO
EYSEBII HIERO
NIMI AD SOFRO
NIUM DISCPVLV
IN LIBRO PSALMORV
Q. DICIT NABLV

INCIPIT PSALCIO
EYSEBII HIERO
NIMI AD SOFRO
NIUM DISCPVLV
IN LIBRO PSALMORV
Q. DICIT NABLV

INCIPIT PSALCIO
EYSEBII HIERO
NIMI AD SOFRO
NIUM DISCPVLV
IN LIBRO PSALMORV
Q. DICIT NABLV

INCIPIT PSALCIO
EYSEBII HIERO
NIMI AD SOFRO
NIUM DISCPVLV
IN LIBRO PSALMORV
Q. DICIT NABLV

Význam rukopisné knihy dnes

- obnovení zájmu o život středověké společnosti
- zájem o kodex jako ilustraci
- kodexy před kamerou („kult bílých rukavic“)
 - proč [NE bílé rukavice](#)

Knihy jako médium

Kodex jako médium

- byl přechod od svitku ke kodexu větší inovace než vynález knihtisku?
- jeden typ média: kodex
- rukopisy vs. tištěné knihy
 - rozdíl hlavně snadnost multiplikace

Studia starých médií

rukopis jako nové médium >>

<https://www.youtube.com/watch?v=pQHx-SjgQvQ>

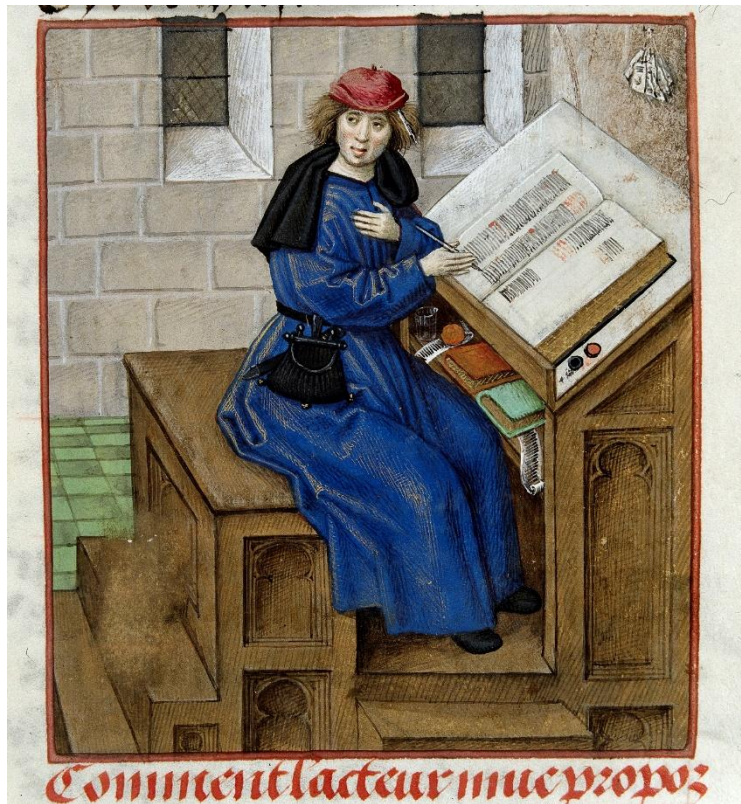
3 min., norský, angl. titulky

Médium

- nosič obsahu mezi producentem a recipientem
- nástroje pro fixaci, přenos a šíření obrazu, písma a hudby (materiální objekt)
- „rozhraní mezi technologií a tělem“(McLuhan)

Mediaální aspekty předmoderní knihy

Média knižní kultury

- rukopisy
 - knihy šířené opisováním ve středověku (a v raném novověku)
- inkunábule
 - knihy rozmnožované knihtiskem od jeho vynálezu do roku 1500
- staré tisky
 - knihy tištěné v letech 1501-1800
- *tisky 19. století a mladší*

Teoretické přístupy

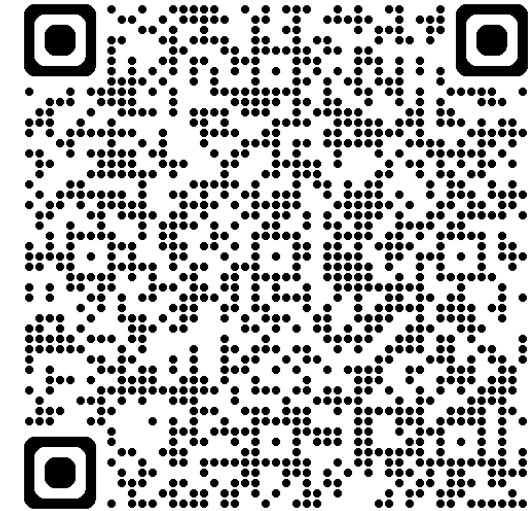
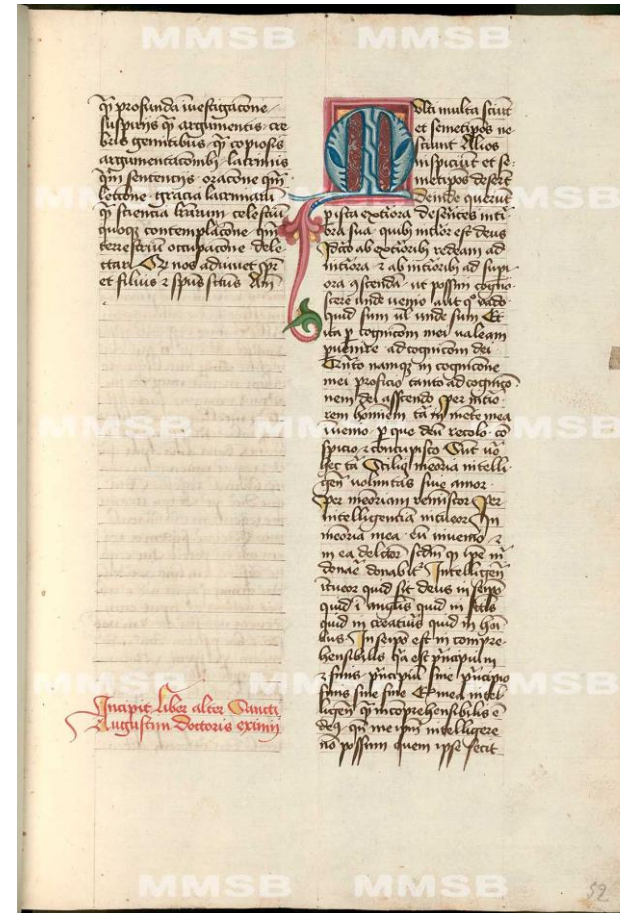
- mediální historie
 - vývoj knihy jako média od hliněných tabulek až po moderní komunikační média
 - funkce médií ve společnosti, jejich výroba a užívání
- mediální archeologie
 - ne jednotné pojetí nebo terminologie
 - heterogenní sada nástrojů a inspirací pro historiky médií

Materiální texty

- znaky textu spolu se znaky zápisu
 - zkoumá spolu s dalšími materiálními znaky knih směr nazývaný „nový materialismus“
- „mediální archeologie“
 - odkrývání potenciálu zastaralých a zanedbávaných médií

Stránka v knize – podoba a funkce

- úkol:
 - otevřete digitální kopii rukopisu a zkoumejte rozložení stránky
 - jak se podoba stránky liší od dnešních knih?
 - zaměřte se na písmo, rozložení textu, nadpisy, barevné vyznačování, okraje, výzdobu ...
 - jak stránka usnadňuje čtení?
- rukopis:
 - Brno, Moravská zemská knihovna, Mk 19, [digitální kopie](#)

Stránka v knize – závěry a další poznatky

- proškrtávání a „interpunkce“ podle logických celků
 - tiché čtení
 - podtrhané jsou většinou citáty a jména autorit
- řádky oddělené podle interpunkce
 - hlasité čtení
- členění textové strany
 - více sloupců kvůli větší čitelnosti textu u větších formátů
 - komentáře menším písmem kolem hlavního textu
- iniciály kresleny do rukopisů podle náročnosti objednatele
- u luxusních kodexů i celostranné iluminace

Strana v rukopisu

- „manuscript matrix“ (Stephen G. Nichols)
 - trendy: materialita knihy, ekologie
- působení strany v rukopisu v několika plánech
 - samotný text
 - iluminace
 - rubriky, komentáře, výzdoba, marginálie
- jednotlivé zápisy
 - nejsou odrazem dokonalého archetypu, který vyjadřoval autorskou intenci a postupně se kazil, ale „performancemi“, které se uskutečňují v určitém prostředí a zahrnují sociální kontext

Knihy ve společnosti

- funkce (zprostředkování textu vs. reprezentace)
- prostředí užívání
- gramotnost, jazyky (latina)

Funkce knihy ve společnosti

- zprostředkování textu
 - jednotlivé knihy měly rozdílné funkce podle způsobu svého užití
 - podoba knih byla určována literárními žánry
 - písmo
- reprezentace
 - výzdoba: iluminace
 - knižní vazba

Užívání rukopisů ve středověku

- vzdělanost
 - málokdo uměl číst a psát (*litteratus*, kdo neuměl: *idiot*)
- latina
 - univerzální jazyk, vedle ní postupně pronikaly vernakulární (národní) jazyky
 - u nás čeština a němčina
- základy písemnictví
 - recepce antiky
 - Bible a křesťanská věrouka
- racionalizace a komercializace knižní produkce kolem 1200
 - později zavedení papíru a knihtisk

Prostředí užívání knih ve středověku

- kostely
- kláštery
 - benediktinská řehole předpokládala individuální četbu
- biskupské a panovnické dvory
- města
- univerzity

Hlavní obsahové skupiny

- Bible (též části)
- liturgické knihy: misál, evangelistář, žaltář, breviář
- teologická literatura a nábožensky vzdělavatelná próza
- přírodní vědy
- právo
- kronika, epika, román, básnictví
- knihy hodinek

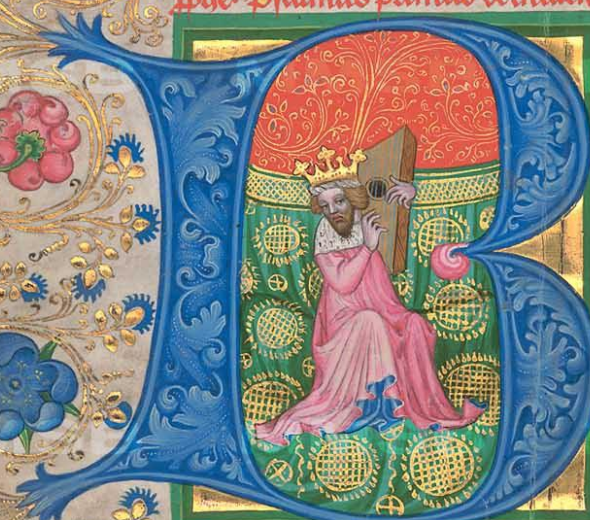
Kvíz

Které obsahové typy rukopisů jsou na následujících snímcích?

Pro samostudium / přípravu ke zkoušce:

Viz samostatný soubor k této problematice v Moodlu.

Inapit liber ymproy ul' soliloquoy dau
 pshe. Psalmus primus de incarnatione xpi

catus vir
 qui non
 abut in co
 silio impi
 orum et
 in via pec
 catorum
 non stear
 Et in ca
 tedra pe
 silencie
 non sedit
 Sed in
 lege domi
 voluntas
 eius Et

in lege eius medita
 bitur die ac nocte
 Et erit tanqum li
 gnu quod plantat
 est secus decursus
 aquar. Quod fru
 ctum suu dabit in
 tempe suo Et foli
 um eius no defluet.

Et omnia quecuq
 faciet prosperabunt.
 Non sic impi no
 sic sz tanqum pulvis
 Quem piat vent
 a facie tie Ideo no
 resurgunt impi in
 iudicio Neqz pecca
 tores in consilio in

Li quadam regi
one ut dicit iacob
am bnfone naf
tuntur pui. Sicut
autē hne bnfone
naltat. mat. et. fag
adultera uidet. et
quasi alienigena

conspicit a marito reuidetur.

Quibusdam regio
nibus. et maxime i. ex
mis burgundie pti
ca alpes quedam sunt
mulieres. gittur ma
gni usq. ad ueniam
prensam tamq. anforam seu uicubum
amplius habentes.

Homines enaz
sunt tantas
indoto strinas ha
bentes uia q. quip
i augumentum cor
porum eē debere
gubius abidber. et
inter hoc uelut nani parui sunt.

Erimas et hinde
muri et furgi in
fantes perantur. et ce
leptosis i. q. i. in fan
tes sepe nascuntur. id
tamen ex ois. et. ul
et murtatis murtat. et. erimodis mono

Homines qui di
dam siluestres
in pti. oientis cap
ti sunt. i. filius. qui
postq. inter homi
nes uenerant. ma
digne remittunt. et. erimodis mono

Homines enaz
sunt tantas
indoto strinas ha
bentes uia q. quip
i augumentum cor
porum eē debere
gubius abidber. et
inter hoc uelut nani parui sunt.

Domani carnes cu
tas comē. et. ul
et murtatis murtat. et. erimodis mono

Homines qui di
dam siluestres
in pti. oientis cap
ti sunt. i. filius. qui
postq. inter homi
nes uenerant. ma
digne remittunt. et. erimodis mono

Homina genit
in filia est ubi
cismenonius i. cendi
um legatur. qui v
ni oculum id aspi
ma fronte ad diti
magnitudinis hne
i. dicitur. et. ul
et murtatis murtat. et. erimodis mono

Homines pti
pudella regta est. qm
uice flumozum gur
gites ab oceano ter
ris aduenerant. igno
ratur. uulneratam
atq. moxiam. que
erat quinquaginta
militum. i. longi
tudine. i. in ter lu
micos quatuor m
litum. latitudi
nis habuit. i. pur
purea in diti. et
clamide. et. ul
et murtatis murtat. et. erimodis mono

Homines qui di
dam siluestres
in pti. oientis cap
ti sunt. i. filius. qui
postq. inter homi
nes uenerant. ma
digne remittunt. et. erimodis mono

Homines qui di
dam siluestres
in pti. oientis cap
ti sunt. i. filius. qui
postq. inter homi
nes uenerant. ma
digne remittunt. et. erimodis mono

Homines qui di
dam siluestres
in pti. oientis cap
ti sunt. i. filius. qui
postq. inter homi
nes uenerant. ma
digne remittunt. et. erimodis mono

Homina genit
in filia est ubi
cismenonius i. cendi
um legatur. qui v
ni oculum id aspi
ma fronte ad diti
magnitudinis hne
i. dicitur. et. ul
et murtatis murtat. et. erimodis mono

Colofus homo fuit monstruosus q
oculum suum i. yberis coagne non
potuit. i. mare p. multa spaa rubeo sang
ne infect ut dicit adelmus. huius tem
plum i. stania facta est. que a nomine ei
colofus dicitur. et. erimodis mono

Colofus dicitur. et. erimodis mono

Homines pti
pudella regta est. qm
uice flumozum gur
gites ab oceano ter
ris aduenerant. igno
ratur. uulneratam
atq. moxiam. que
erat quinquaginta
militum. i. longi
tudine. i. in ter lu
micos quatuor m
litum. latitudi
nis habuit. i. pur
purea in diti. et
clamide. et. ul
et murtatis murtat. et. erimodis mono

Homines qui di
dam siluestres
in pti. oientis cap
ti sunt. i. filius. qui
postq. inter homi
nes uenerant. ma
digne remittunt. et. erimodis mono

Homines qui di
dam siluestres
in pti. oientis cap
ti sunt. i. filius. qui
postq. inter homi
nes uenerant. ma
digne remittunt. et. erimodis mono

Homines qui di
dam siluestres
in pti. oientis cap
ti sunt. i. filius. qui
postq. inter homi
nes uenerant. ma
digne remittunt. et. erimodis mono

austris inuitate certa testatur. et. erimodis mono

Ostius
Ag stinct
Ag domatus
Alor
Anabulla
Alches
Hahime
Hua
Hnbals
Bonachus
Camechus
Canis
Castor i. sub
Cama
Calopus
Cmeloysal
Caya
Capitol i. rubic
Canis
Cefusa
Cemus
Chymera
Cryogla
Cunail
Cicenis
Coronates
Cathapleba
Donma
Dainula
Duran
Datus
Etephas
E quis
Equidus
Eale
Hemchres
Hemna
Ermanus
Icrinus
Ermanus
Falcena
Furmoilus

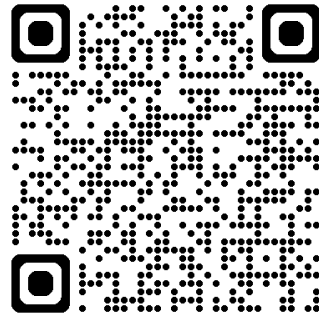
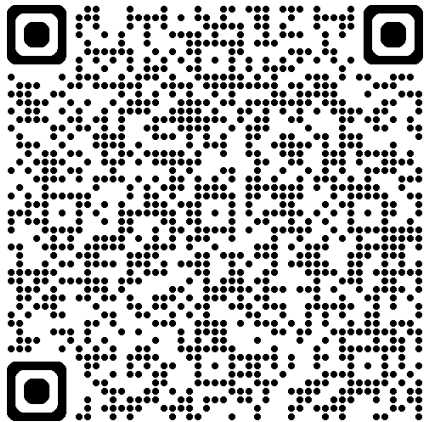

Prezentace rukopisů (výstavy, výzkum)

- originál
 - trojrozměrný, živé barvy
- maketa („umělecká kopie“)
 - zpravidla jen kaširovaná dvoustrana
- faksimile
 - nápodoba (*fac simile*, udělej podobně) trojrozměrného kodexu
 - tisk ofsetem, dnes barevně
 - obyčejně doplňující svazek s komentářem
- digitální faksimile
 - dvourozměrná digitální fotografie originálu

Vyšehardský kodex – digitální faksimile

- Praha, Národní knihovna ČR, XIV A 13, [digitální kopie](#)
- pro porovnání: evangelista Matouš – Zlatý kodex ze sv. Jimrama, kolem 870 (evangeliář, ne evangelistář)
 - München, Bayerische Staatsbibliothek, Clm 14000, [digitální kopie](#)

Katalog

Vyzkoušejte

Vyhledávání

Detaily

Novinky

Nastavení

3: V D 24* X 2: XIV A 13* X

2 Dotaz do Manuscriptorium: Shelfmark: XIV A 13*

1 - 2 A-Z < >

Vyšehradský kodex
XIV.A.13; Národní knihovna České republiky; Praha; Česko
★★★★★ Zdroj: Obrazový repozitář NK ČR

Vyšehradský kodex
XIV.A.13; Národní knihovna České republiky; Praha; Česko
★★★★☆
Zdroj: Národní knihovna České republiky- Truhlář 4

1 - 2 A-Z < >

XIV.A.13 X

Vyšehradský kodex
XIV.A.13; Národní knihovna České republiky; Praha; Česko
★★★★★ Zdroj: Obrazový repozitář NK ČR

Souhrn Detailní popis Digitální kopie (221) XML

stranách trunu jsou umístěny litery alfa a omega. Nad a pod mandorlou se tamne vzdy uzky prun zlate vzorovane hedvábné látky, na vnější straně vazby velmi odřený. Hřbet je prasklý.

Historie

Vznik

Závěry nejnovější české literatury předpokládají, že Vyšehradský kodex byl psán a zdoben v prostředí bavorské klášterní školy s využitím dalších impulsů. Mnohé výtvarné a ikonografické prvky výzdoby nevylučují, že byl vytvořen v řezenském skriptoriu. Kodex patrně vznikl od sedmdesátých let 11. století a byl urychleně dokončen k příležitosti královské korunovace **Vratislava II.** v roce 1086. Samotným dárce rukopisu pak byly pravděpodobně české benediktinské kláštery v Břevnově a Ostrově, snad za spoluúčasti olomouckého biskupa Jana.

Poznámka Certainty: high.

Provenience

Snad od doby korunovace **Vratislava II.** byl rukopis uložen na Vyšehradě. Možná od roku 1228, kdy proběhla v Praze další královská korunovace, byl pak uchováván u katedrálního kostela sv. Víta (na **zadním přidešti** je rukou 13. století poznámka *De Wisegrad*). V 17. století byl z jeho knihovny přenesen do knihovny rodiny Dlouhoveských. V roce 1613 byl patrně ještě uložen na Pražském hradě (zápis na f. **24r** uvádí jméno malíře **Daniela z Květné** a letopočet 1613 - tento malíř snad renovoval některé obrazy rukopisu a v l. 1612-1614 se podílel i na opravách a doplnění výzdoby svatováclavské kaple katedrály sv. Víta). Do Dlouhé Vsi byl snad odvezen roku 1619, aby byl uchráněn před kalvíny. V roce 1728 patřil do knihovny Arcibiskupského semináře v Praze (srv. zápisy na f. **1r**: *Bibliothecae Dlauhowes. , Liber Ecclesiae Wissehradensis acceptus autem ex bibliotheca MSta S. Met. Prag. Ecclesiae. Nunc vero bibliothecae Seminarii Archiepiscopalis Pragensis est: anno MDCCXXVIIIvo*).

Čtečka

Vyšehradský kodex

FC

FS

SP

1r

1v

2r

2v

3r

3v

4r

4v

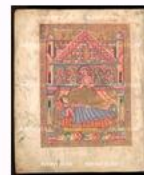
5r

5v

6r

6v

7r

7v

8r

8v

9r

9v

10r

10v

11r

11v

12r

12v

13r

13v

14r

14v

15r

15v

16r

16v

17r

17v

18r

18v

19r

Úvod

Galerie

Detailní obrazy

Katalog

Další

Otevřít IIIF manifest

Přepnout do Miradoru

Čtečka

Vyšehradský kodex

1) Evangeliarium

Physical description highlights

Úvod

Galerie

Detailní obrazy

Katalog

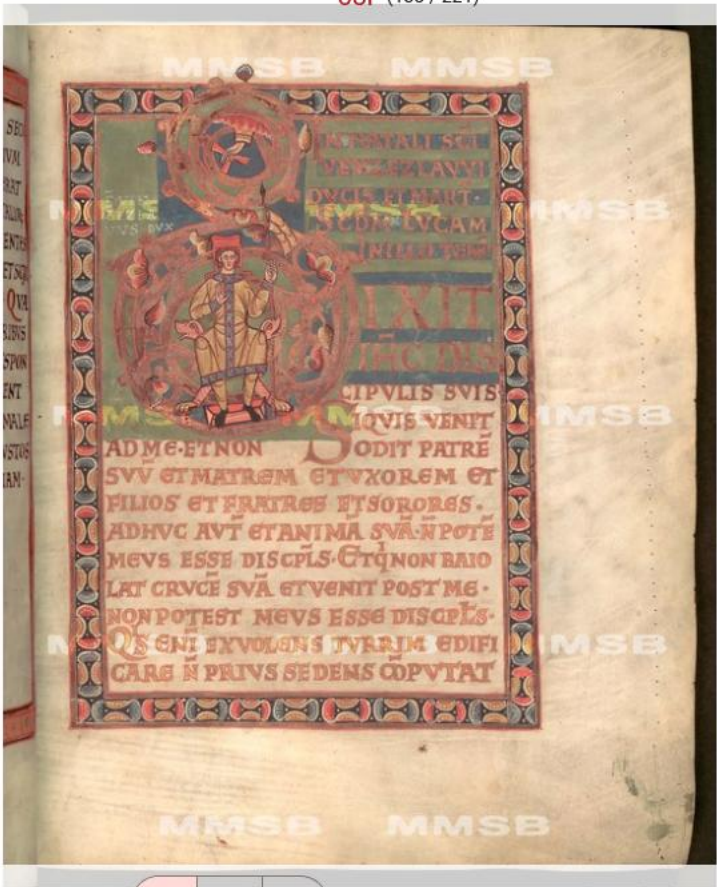
Další

Otevřít IIIF manifest

Přepnout do Miradoru

Vyšehradský kodex

68r (138 / 221)

< 67v

> 68v

3v

64r

64v

65r

65v

66r

66v

67r

67v

68r

68v

69r

69v

70r

70v

71r

71v

72r

72v

Čtečka

Vyšehradský kodex

1) Evangelium

Physical description highlights

Úvod

Galerie

Detailní obrazy

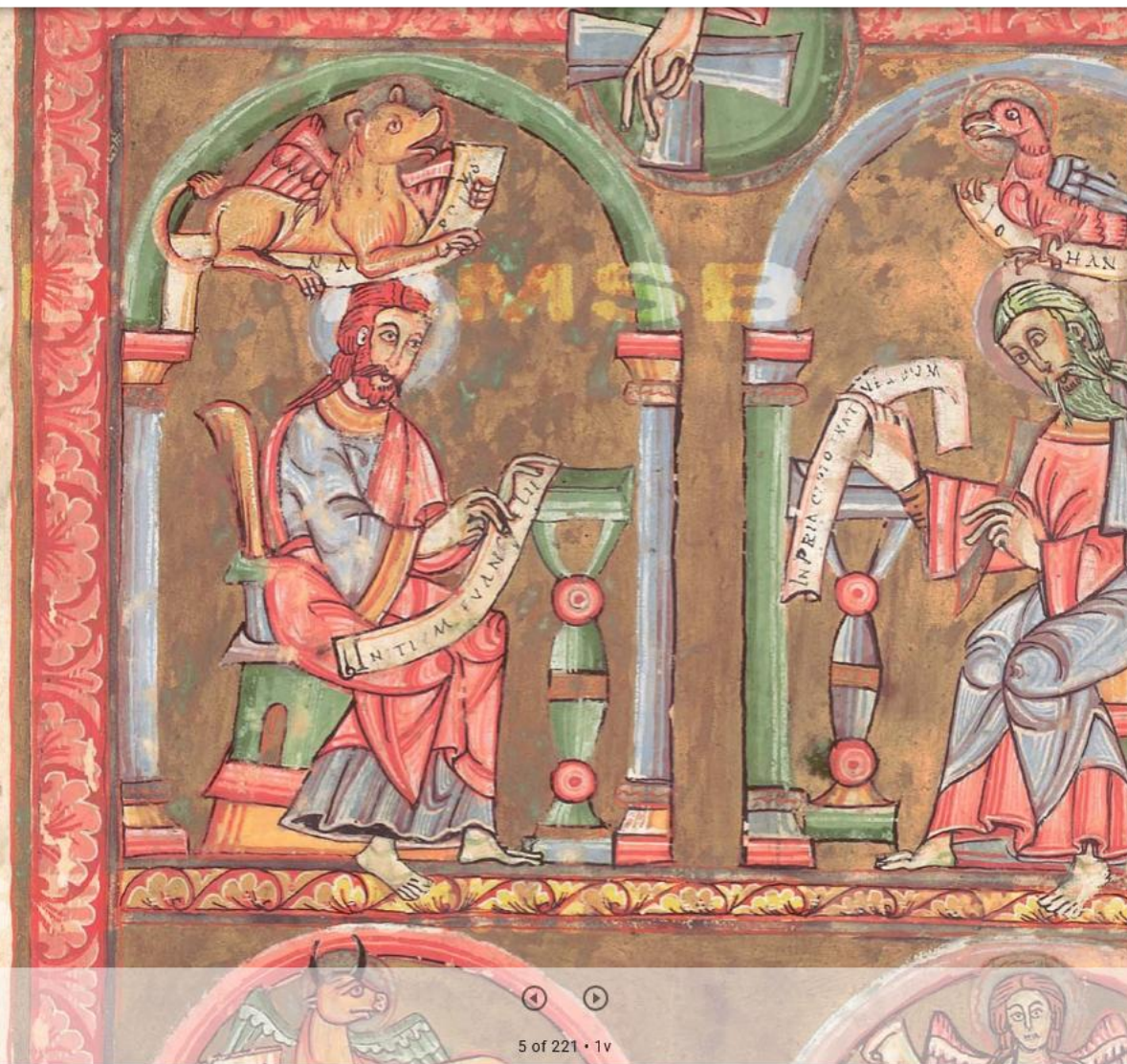
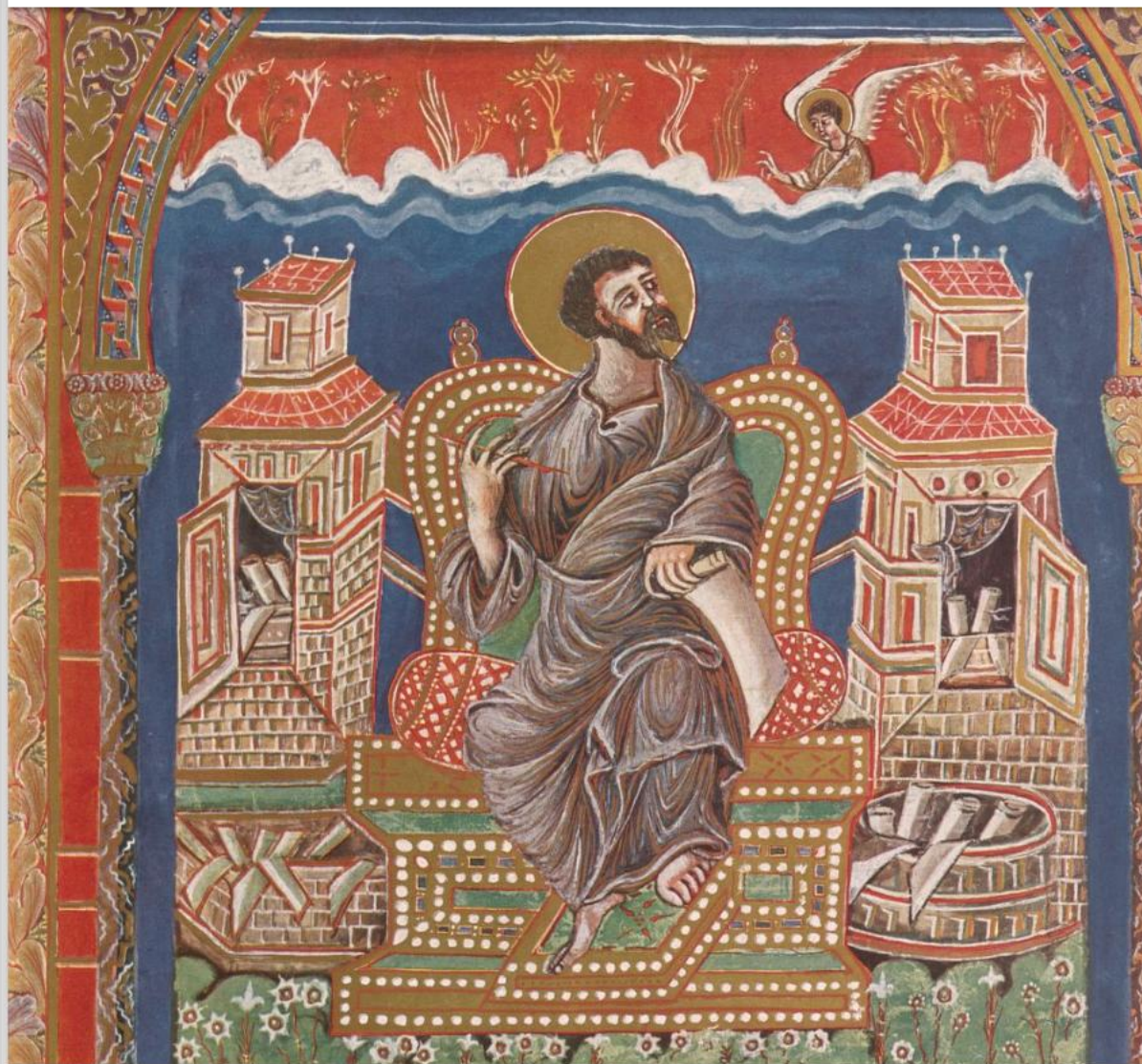
Katalog

Další

Otevřít IIIF manifest

Přepnout do Miradoru

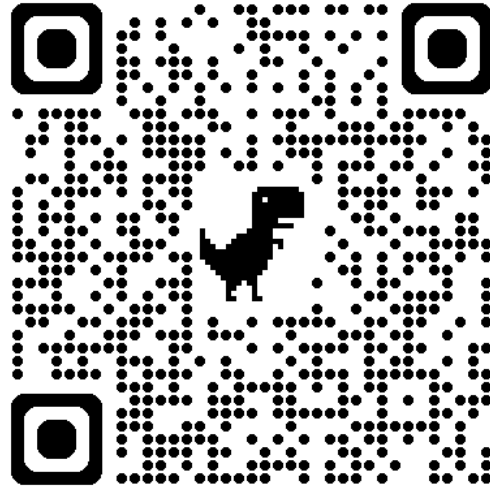
Závěry

- kniha je zároveň médium a artefakt
- podoba knihy vypovídá o jejím užití (funkci ve společnosti)
- rukopis jako unikát je odraz sociálního prostředí, ne text jako archetyp

*V příští hodině
se budeme věnovat vzniku a podobě středověké rukopisné knihy.*

Materiály k hodině v Moodle

- Základní pojmy
- Rukopisy podle obsahu
- Domácí úkol
- K dalšímu studiu

Děkuji vám za pozornost